

Szczepański, Janusz

"Dzieje Ostrołęki 1944-2000", Jerzy Kijowski, Ostrołęka 2002 : [recenzja]

Rocznik Mazowiecki 17, 187-191

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Kijowski,
Dzieje Ostrołęki 1944–2000,
Towarzystwo Przyjaciół Ostrołęki, Ostrołęka 2002, s. 845

Jerzy Kijowski jako jeden z pierwszych regionalistów podjął udaną próbę przedstawienia dziejów wybranego ośrodka miejskiego Mazowsza Północnego w okresie Polski Ludowej. Dotychczasowe próby opracowania rzetelnych i obiektywnych monografii mazowieckich miast w okresie PRL natrafiały na istotne przeszkody, chociażby ze względu na kłopoty z dotarciem do materiałów źródłowych oraz formalne ograniczenia cenzuralne.

Praca obejmuje okres od lipca 1944 r., daty rozpoczęcia letniej ofensywy wojsk radzieckich, w trakcie której spod niemieckiej okupacji wyzwolona została wschodnia część ziem polskich, w tym i Ostrołęka. Datą końcową jest 31 maja 1975 r., kiedy to w wyniku nowej reformy administracyjnej kraju nastąpiła likwidacja ostrołęckiego powiatu, a utworzone zostało województwo ostrołęckie.

W książce przyjęty został układ chronologiczno-problemowy z podziałem na sześć części (nie licząc wstępu i zakończenia). Każda z części rozprawy składa się z rozdziałów i podrozdziałów. Cezurami chronologicznymi poszczególnych części stały się przede wszystkim wydarzenia wpływające w istotny sposób na rozwój społeczno-gospodarczy Ostrołęki po zakończeniu II wojny światowej.

Recenzowana rozprawa oparta została na solidnej bazie źródłowej. Swoje rozważania autor oparł na wynikach sumiennie przeprowadzonej kwerendy w Archiwum Państwowym m.st. Warszawy i jego oddziałach w Otwocku i Pułtusk, Archiwum Urzędu Wojewódzkiego w Ostrołęce (teczki osobowe pracowników ostrołęckich władz szczebla państwowego i samorządowego), Archiwum Zespołu Szkół Zawodowych nr 1 im. dr Józefa Psarskiego w Ostrołęce. Imponuje także wykorzystana przez autora duża liczba źródeł drukowanych, opracowań, czasopism, kronik ostrołęckich instytucji, relacji pisemnych i ustnych.

Listę wykorzystanych archiwaliów można byłoby wzbogacić o zespoły przechowywane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zaś źródła drukowane i opracowania – o publikacje książkowe, które ukazały się po 1989 r., a prezentujące wiele zagadnień społeczno-politycznych, dotyczących dziejów Mazowsza zwłaszcza w latach 1944–1956.

Pewne wątpliwości budzi również układ poszczególnych kategorii materiałów źródłowych zamieszczonych w bibliografii. Dział *Opracowania* występuje tu np. dopiero po *Autorach relacji pisemnych i ustnych* i *Wspomnieniach*.

W pierwszej części rozprawy autor charakteryzuje życie mieszkańców Ostrołęki w okresie od lipca 1944 r. do lutego 1945 r. Omawia więc wyzwolenie miasta przez oddziały Armii Czerwonej, trafnie charakteryzuje zachowania żołnierzy radzieckich i stosunek do nich ostrołęczan. Jerzy Kijowski potwierdza fakt masowych aresztowań żołnierzy Armii Krajowej przez NKWD w Ostrołęce i na Kurpiowszczyźnie oraz ich wywożenie do obozów na terenie ZSRR.

W opracowaniu zawarto dane szacunkowe dotyczące strat materialnych i ludnościowych Ostrołęki oraz powiatu ostrołęckiego na tle innych miast województwa warszawskiego w okresie II wojny światowej, a także ogromu przestępstw wojennych, zbrodni popełnionych na mieszkańcach Ostrołęki ze strony hitlerowskiego okupanta. Niemalą miejsca poświęcono też tworzeniu i początkowi działalności w Ostrołęce organów administracji państwowej, władz samorządowych, różnych urzędów i instytucji. Znajduje tu potwierdzenie fakt, że do organizowanej w tym mieście i na Mazowszu Milicji Obywatelskiej przenikało wielu członków AK, aby ukryć się najpierw przed NKWD, a potem Urzędem Bezpieczeństwa. Wielu akowców wstępowało do MO także po to, aby po otrzymaniu broni zbiec z nią „do lasu”, lub będąc w milicji współpracować z oddziałami leśnymi i informować je o planowanych akcjach ze strony bezpieki.

Część druga rozprawy Jerzego Kijowskiego dotyczy pierwszych powojennych lat Ostrołęki (1945–1948). Analizując sytuację gospodarczo-społeczną miasta, autor szeroko omawia: usuwanie zniszczeń wojennych, funkcjonowanie władz samorządowych, ruchy migracyjne ludności, organizowanie placówek służby zdrowia, oświaty i wychowania, kultury i sportu. Charakteryzuje też organizacje społeczne i związki zawodowe oraz życie religijne mieszkańców. Kijowski podkreśla, że podobnie jak w innych mazowieckich miastach, w Ostrołęce w omawianym okresie nowe władze starały się jak najlepiej współżyć z Kościołem. Autor przypomina, że do współpracy z władzami państwowymi zachęcały też władze kościelne, w tym prymas Polski, kardynał August Hlond.

W oparciu o bogaty materiał źródłowy Jerzy Kijowski charakteryzuje działalność poszczególnych partii politycznych w powiecie i mieście Ostrołęka: Polskiej Partii Robotniczej, Polskiej Partii Socjalistycznej, Stronnictwa Ludowego, utworzonego przez Stanisława Mikołajczyka – Polskiego Stronnictwa Ludowego, Stronnictwa Demokratycznego oraz rolę Międzypartyjnej Komisji Porozumiewawczej.

Autor dostrzega słabość PSL w Ostrołęckiem. Słusznie twierdzi, iż powodem słabości tej partii na Kurpiowszczyźnie była struktura rolna i przewaga gospodarstw małych, zaś partia Mikołajczyka bardziej związana była z chłopstwem zamożnym. Działalność PSL na Kurpiowszczyźnie była też utrudniona z powodu dużego nasycenia terenu milicją i wojskiem ze względu na aktywną działalność zbrojnego podziemia w tym regionie.

Z uznaniem należy odnotować trud badawczy autora, dzięki któremu w rozprawie znalazły się informacje na temat działalności w Ostrołęckiem niepodległościowego podziemia i jego zwalczania przez organy władzy komunistycznej. Zgodnie z dotychczasowymi ustaleniami historiografii Jerzy Kijowski wskazuje na fakt wielu nieprawidłowości w postępowaniu władz w trakcie referendum ludowego 3 x TAK oraz wyborów do Sejmu Ustawodawczego, m.in. gwałcenia demokratycznych zasad głosowania i fałszowania jego wyników.

W rozdziale poświęconym życiu politycznemu nie zabrakło wielu interesujących informacji na temat organizacji młodzieżowych – Związku Harcerstwa Polskiego, Organizacji Młodzieżowej Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, Związku Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”, Związku Walki Młodych oraz Po-

wszechnej Organizacji „Służba Polsce”. Autor dostrzega też ogromne zaangażowanie mieszkańców Ostrołęki w odbudowę swego miasta ze zniszczeń wojennych, zauważa problemy powojennego życia przedstawicieli różnych grup zawodowych.

Ważny okres dla rozwoju gospodarczego powojennej Ostrołęki stanowią lata 1949–1956. Zapada wówczas decyzja o budowie Ostrołęckiej Fabryki Celulozy i Papieru oraz elektrociepłowni w tym mieście. Miały one wpływ na to, że Ostrołęka stała się wkrótce jednym z większych ośrodków przemysłowych na Mazowszu Północnym.

Autor rozprawy dostrzega jednak także mankamenty tej decyzji, związane z lokalizacją w Ostrołęce fabryki celulozy, decyzji w której nie uwzględniano uciążliwości dotyczących mieszkańców, a związanych z powstawaniem i funkcjonowaniem wielkiego zakładu przemysłowego.

Pomimo że Jerzy Kijowski postrzega dzieje Ostrołęki w latach 1949–1956 głównie przez pryzmat szans na rozwój przemysłu w tym mieście, nie zapomina jednak, iż w dziejach Polski okres realizacji założeń planu 6-letniego „budowy podstaw socjalizmu” był najczarniejszym okresem w najnowszej historii Polski. Autor rozprawy charakteryzuje więc przejawy stalinizacji życia w Ostrołęce i powiecie ostrołęckim, widoczne chociażby w działalności politycznej władz powiatowych i w szkolnictwie. Wiele miejsca poświęca walce władz komunistycznych z resztkami oddziałów zbrojnego podziemia, z nielegalnymi organizacjami młodzieży tworzonymi na terenie szkół średnich oraz walce z Kościołem katolickim.

Pewien niedosyt pozostawia brak informacji na temat realizacji metod propagowania kultu jednostki w Ostrołęce podczas imprez kulturalno-oświatowych, kolejnych pochodów pierwszomajowych, obchodów rocznicy rewolucji październikowej. Czyżby w mieście nie było prób oparcia się miejscowych władz komunistycznych na tzw. „księżach patriotach” jako jednej z metod zwalczania w społeczeństwie wpływów Kościoła katolickiego, czy też „zachęcania” miejscowego duchowieństwa do podpisania Apelu Sztokholmskiego?

Bogactwo materiału źródłowego zawiera część IV rozprawy charakteryzująca pierwszy etap uprzemysłowienia Ostrołęki w latach 1957–1967 i jego wpływu na życie mieszkańców miasta. Czytelnik zdążył pogodzić się z poglądem Jerzego Kijowskiego, że życie gospodarcze stanowi priorytet. Można mieć jednak pewne zastrzeżenia do autora, że – dokonując charakterystyki życia politycznego miasta po tzw. „odwilży” październikowej – najpierw omawia zmiany w ruchu młodzieżowym, a później zaś działalność PZPR, której kierowniczą rolę w tym okresie trudno zakwestionować.

Jerzy Kijowski eksponuje pozytywne przemiany w zakresie kultury po wydaniu „Polskiego Października” 1956 r. Dostrzega akceptację ówczesnych władz dla rozwoju ruchu regionalnego, czego widocznym symptomem było utworzenie np. Towarzystwa Krzewienia Kultury Kurpiowskiej, organizacja obchodów 1000-lecia Państwa Polskiego, wydanie drukiem monografii *Dzieje Ostrołęki* pióra Zofii Niedziałkowskiej, zgoda na kultywowanie tradycji bitwy pod Ostrołęką z okresu Powstania Listopadowego. Tradycje bojowe „sanacyjnego” 5 Pułku Uła-

nów Zasławskich można było podtrzymywać w Ostrołęce wyłącznie dzięki wsparciu ze strony władz kościelnych.

Część przedostatnia publikacji książkowej poświęcona została eksponowaniu roli Ostrołęki jako stolicy podregionu kurpiowskiego w latach 1968–1975. Drugi etap industrializacji miasta charakteryzował się nowymi inwestycjami, m.in. Elektrownią „B”, Zakładami Mięsnymi, Zespołem Elektrowni „Ostrołęka”, Zakładami Produkcji Elementów Budowlanych. Wraz z industrializacją następował wzrost liczby mieszkańców miasta i rozwój budownictwa mieszkalnego. Autor słusznie zauważa, iż pomimo akcji deglomeracyjnej i wyprowadzenia wielu zakładów pracy z Warszawy na teren Mazowsza (m.in. Wyszkowa, Przasnysza, Pułtuszka, Makowa Mazowieckiego), po utworzeniu podregionu kurpiowskiego Ostrołęka wyraźnie zdystansowała pod względem industrializacji i ogólnego rozwoju sąsiednie miasta. W przyszłości miało to m.in. zaowocować powołaniem województwa ostrołęckiego. Z całą pewnością można byłoby to zjawisko zilustrować za pomocą danych statystycznych, tabel, których na ten temat w pracy zabrakło. Autor pieczołowicie ilustruje natomiast wszelkie przejawy rozwoju ostrołęckiej infrastruktury społeczno-gospodarczej w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych. Niemało miejsca poświęca też rozwojowi wszystkich szczebli szkolnictwa w mieście i powiecie, rozwojowi wszelkich form życia kulturalnego w stolicy kurpiowskiego podregionu.

Jerzy Kijowski trafnie zauważa, że najlepszym okresem dla rozwoju gospodarczego Ostrołęki w latach Polski Ludowej był koniec lat sześćdziesiątych i pierwsza połowa lat siedemdziesiątych minionego stulecia. Wówczas to na Ostrołękę spłynął „deszcz” dużych i małych inwestycji, w istotny sposób zmieniający życie jej mieszkańców. Autor podkreśla, że z prowincjonalnego miasta Ostrołęka wybiła się w szybkim tempie na liczący się na Mazowszu ośrodek gospodarczo-administracyjny.

Ustalenia faktograficzne autora nie budzą wątpliwości, ale czytelnikowi zaszypanemu szczegółowymi danymi brakuje trochę wniosków i generalnych tez autora. Pojawiają się one rzadko, m.in. w *Zakończeniu* rozprawy, gdzie autor precyzuje trafne wnioski dotyczące wpływu zmian politycznych i społeczno-gospodarczych na rozwój Ostrołęki i życie jej mieszkańców zarówno w sensie pozytywnym, jak i negatywnym. Do negatywnych zjawisk zalicza np. szerzenie się alkoholizmu oraz mało wydajną pracę w fabrykach i na budowach państwowych.

Omawiana książka Jerzego Kijowskiego daje pełny obraz Ostrołęki i życia jej mieszkańców na przestrzeni trzydziestu lat od zakończenia II wojny światowej. Część ostatnia publikacji stanowi bardzo obszerne kalendarium najważniejszych faktów i wydarzeń w Ostrołęce w latach 1975–2000. Jej wartość poznawczą podnoszą liczne, najczęściej niepublikowane dotąd ilustracje i aneksy. Lekturę książki ułatwiają wykazy tabel, skrótów i indeks osób.

Przedstawione uwagi, propozycje, sugestie, być może często o charakterze dyskusyjnym, nie rzutują na ogólną ocenę wartości naukowej recenzowanej książki. Oparta jest ona na budzących zaufanie, wręcz drobiazgowych, żmudnych badaniach, dzięki którym nasza wiedza o dziejach ośrodków miejskich Mazowsza

Północnego w okresie Polski Ludowej wyraźnie została poszerzona. Ustalenia autora potwierdzają wyniki innych badaczy dziejów najnowszej Polski, niejednokrotnie też rzucają nowe światło na funkcjonowanie w latach 1944–1975 systemu politycznego PRL oraz działalność władz administracyjnych szczebla powiatowego i miejskiego.

Odtworzenie najnowszych dziejów Ostrołęki z całą pewnością zainspiruje historyków Mazowsza do podjęcia trudu opracowania kolejnych monografii ośrodków miejskich tego regionu. W efekcie ułatwi i przyspieszy opracowanie kompleksowej syntezy najnowszych dziejów Mazowsza.

Janusz Szczepański